

Narancs XVIII. évf. 51-52. szám - 2006-12-21

Az élccsapat - A Ludas Matyi története 1. (1945-1956)

A hírlapi szórakoztatás letéteményese volt majd' fél évszázadon át. Első és utolsó életévit leszámítva a Ludas Matyi az ország egyedüli vicclapjaként működött, s engedelmesen ki is

szolgált a pártállami propaganda igényeit. S mellesleg jócskán hozzátette a magáét a magyar humor diadalmas aranykorához.

"Ne vess, magyar!" - e kedvderítő fölszólítással indult útjára 1945. május 20-án az új satirikus hetilap, a Ludas Matyi. Az angol Punch és a francia Charivari mintáin kinevelt, akkortájt már százéves múltú visszatekintő hazai élclapirodalom legfrissebb darabja nagy elődök (úgy mint Borsszem Jankó, Kakas Márton, Mátyás Diák és Bolond Miska) nyomdokába eredt, alig pár héttel a II. világháború magyarországi harcainak lezárulta után. Az újság a nevét egy, a Fészek Kávéházban megrendezett ötletbörzével egybekötött agyviharzást követően a Moszkvából éppen csak hazatért Gábor Andortól kapta, aki egyszersmind arra is vállalkozott, hogy prológiában

rímes programot adjon

az új sajtóorgánumnak, meghirdetve nemcsak a jókedv újrahonosítását és demokratizálását, de igazságosabb elosztását is: "Derű legyen, hol eddig csak ború volt, / Kacaj kincsét most másképp osszuk el." Az első pillanattól félreérthetetlenül a baloldalhoz, s utóbb mind egyértelműbben a kommunistákhoz kötődő hetilap, amelynek beköszöntő számában a megszólaltatott Fazekas Mihály-alak egyébiránt pártonkívülinek vallotta magát, a legnagyobb papírszűke idején kétszázezres példányszámmal indult, és sikerrel toborozta maga köré a jól fejlett magyar humor lesóványodott képviselőit.

A haláláig spiritus rector Gábor Andor, a másodállásban a Szabad Népek dolgozó felelős szerkesztő (Szegedi Emil), a Szabadság cikkírójaként is ügyködő redaktor, a volt fegyveres ellenálló (Gál György), valamint a sportújságíróból némi Don-kanyarbeli kitérő - meg egy sikertelen rádiós futballközvetítés - után humoristává és segédszerkesztővé előlépő Tabi László remek érzékkel válogatta össze az új lap alkotógárdáját, íróit és karikaturistáit. Itt és ekkor lett pazar humorista a szépreményű lírikus Darvas Szilárdból (s egyszersmind fulmináns vezércikkek írója a Szabadság hasábjain), a banktisztviselő Gábor Bélából (a bohózat- és hollywoodi filmíró Görög László öccséből), s a szinte gyerekember Hoffmann Ferikéből, aki előbb Hont Ferenc, majd - mivel e néven már működött egy tekintélyes színházi kiválóság - ifj. Hont Ferenc, végül Kishont Ferenc név alatt közölte írásait, s aki utóbb Efraim Kishonként futott be megérdemelt világkarriert. S mert a lap a viszonyokhoz képest kifejezetten jól fizetett és állandó megjelenést biztosított, jöttek a már ismert humoristák is, Stella Adorján, a bohózatfejedelem Nóti Károly (olyan klasszikus bemondások atyja, mint "régi motoros vagyok", "Lepsénynél még megvolt"), Békeffi István, Király Dezső (ő később elpályázott, s a kispap vicclap, a Szabad Száj szerkesztője lett) vagy a sleml Királyhegyi Pál. Mi több, a gázsi reményében még az olyan szépirodalmilag szavatolt nagyok is fölbukkantak a szerzők sorában, mint Heltai Jenő és Szép Ernő, vagy az 1945-ös karácsonyi számba cikket küldő Márai Sándor (!) és Zilahy Lajos.

A szerzőgárda, amelynek egyébiránt a nagyszerű rajzolók is egyenrangú tagjai voltak (mint pl. Szűr Szabó József, Kaján Tibor, Szegő Gizi és Pályi Jenő), hamar élvezetes és igen népszerű lappá tette a Ludast. Mert noha az igazolóbizottságok működésén, a közellátási mizériákon vagy épp a hiperinfláción (1945 végére a Ludas ára is 1500-szorosára nőtt) csattanó élcek mellett jócskán fölbukkantak az újjáépítést irányító Vas Zoltánt és Gerő Ernőt ("legény a talpán"), valamint a keresztes lovagként ábrázolt Rákosit dicsérgető kitételek, azért a lap ügyesen lavírozott, s valósággal lubickolt a koalíciós évek poéntengerében. Az aggszűzbeszédét tartó kereszténykonzervatív Schlachta Margit,

a nagy pocakú kisgazda pap

és államtitkár, Balogh István páter, a beszédes nevű Sulyok Dezső és társaik fölöttébb hálás témát szolgáltatottak a humoristák és a karikaturisták számára. S miközben egy szinttel feljebb az MKP szépen bedarálta a neki nem parírozó politikai erőket, s felszámolta a valódi koalíciós kormányzást és a parlamentarizmust, addig a Ludas Matyi is folytatta - részben kétségkívül őszinte - harcát a sötét reakció, azaz Reakcya Jóska ellen.

1947-re megváltozott a lap vezetése, Szegedi és Gál György távozott (utóbbi életre hívott egy remek, ám rövid életű rivális vicclapot, a Pesti Izét), s a szerkesztés munkáját egy évre Darvas Szilárd vette át. Hamar kiderült azonban, hogy a Ludas felhőtlen gyermekévei véget értek, s a kommunista párt elvárásai és mind torzabb hatalomgyakorlási technikái nyomásztóan nehezedtek rá még e privilegizált, időközben magát a négyszázezres példányszámmal feltornászó sajtótermékre is. Az elkötelezett, ám javíthatatlanul bohém Darvas egy év után átadta tisztét a jóval fegyelmezettebb Gádornak, aki a megalkuvást nem ismerően cinikus Tabival az oldalán hozzáigazította a lapot a bornírt igényekhez, s ezt az eljárást folytatták azt követően is, hogy 1950-ben Gábor Andor hivatalosan is főszerkesztője lett a Ludasnak (1953-ban bekövetkezett haláláig). A Magyar Újságírók Szövetsége 1951-ben imígyen sommázta, mit vár el a hatalom az immár egyedüli élclaptól: "A Ludas Matyi feladata, hogy azok számára is érthetően és szemléletesen írjon, akik politikával nem foglalkoznak, akik más újságot nemigen olvasnak, akik általában nem jártasak a kül- és belpolitikai kérdésekben. A szatíra, ki-figurálás, leleplezés eszközével magyarázza meg nekik - sőt bizonyos fokig ismertesse is velük a fontos eseményeket: az ellenséges tábor terveit, válságait, belső ellentmondásait, erkölcstelenségét, hanyatlását és aljasságát." (Idézi Takács Róbert *Nevelni és felkelteni a gyűlöletet* című tanulmányában.)

A Ludas engedelmesen teljesített: típusfigurái között, ahol eddig a majd' százéves Magyar Miska haladó hagyományként tételezett alakja is föl-fölbukkant, megjelent a szabotőr nagygazda Zsíros Péter és Kulák Kelemen, s az acsarkodó dühvel ábrázolt ellenségek száma is szépecskén megszorozódott Truman elnöktől Tito marsallon át egészen Rajk Lászlóig. S bár a lap hosszú évekre szinte teljesen elvesztette a humorát, a párt agitációs osztálya még 1954-ben is fontosnak tartotta problémaként kiemelni, hogy a Ludas szerkesztői és szerzői

mindenáron tréfások

szeretnének lenni, s nem akaróznak lemondaniuk a karikatúrák csattanóiról. Makacsságukat, illetve hol bántón személyeskedőnek, hol túlonúl általánosnak ítélt kritikai ténykedésüket a párt azzal magyarázta, hogy mindahányan a polgári humor emlőin növelkedtek, származásuk nem megfelelő, s politikailag sem kellőképpen fejlettek. ("A munkatársak többsége származásánál, kapcsolatainál fogva elsősorban a főváros polgári és kispolgári rétegeihez kapcsolódik, azok életét, problémáit ismeri, és csak kötelezően foglalkozik a munkásosztály és a parasztság kérdéseivel.") A Ludas alkotógárdáját védte ugyan az a lenini tétel, miszerint jó humorista csak burzsoá közegben terem meg, ám a szemináriumi fejtágítás alól még a legmegátalkodottabb kávéházi zurnaliszták sem vonhatták ki magukat. Egy ilyen, sztálini hivatkozásokban és lenini idézetekben bővelkedő továbbképzés után Királyhegyi Pál állítólag ekképpen válaszolt a szemináriumvezető pontos időt firtató kérdésére: "Lenin szerint háromnegyed hét van!" Nem csoda hát, ha az igényesebb szerzők megpróbálták az örök emberi témák, úgymint a szerelem, a házasság, a változékony időjárás vagy a spenótevés felé fordulni, s bár erre - a vállalati csasztuskák és világpolitikai epeömlések mellett - csak igen szerény módjuk nyílt,

számos maradandó apolitikus humoreszk született még ezekben a nehéz években is. Tabi által sugalmazott 1949-es disszidálásáig így írta üde krokijait a színházi tapsról és a bejárónőről Kishont Ferenc, ekkor teremtette meg az ifjú Mikes György a Bámex-Bumfért nevű vállalatkomplexumot, elhelyezve benne mindahány kedves figuráját. Ebben a lefojtott közegben írta meg a fanyarul szellemes Tabi László a Ketten beszélnek című sorozatának korai darabjait, s az állandó agitációs elvárásokkal küszködő, a felsőbb hatóságokkal szüntelen levelezésben álló Gádor Béla is ez idő tájt jelentette meg első humoreszkjeit a mindegyre csak kölcsönért kuncsorgó nimolista Garfunkelről, akinek mindig van egy nagy, egy világmegváltó ötlete. 1953 után igen lassan, párhuzamosan a filmgyártásban és az irodalomban lezajlott folyamatokkal, a Ludas Matyi hasábjain is megkezdte hosszú emancipációs harcát a magánélet, a privát, az apolitikus humor. Gádorék 1955-re szolid irányváltást vittek végbe, s ekkorra nemcsak a tömjénezett hazai politikusok képei tűntek el a lapból, de az időtlen humor óvatos államhatalmi elismerésére is sor került, amint ezt az alábbi hivatalos feljegyzés is bizonyítja: "Nem kell félni attól, hogy a lapban apolitikus humor is legyen, de módjával, szellemesen, ötletesen kell megoldani, amit a rajzok nem mindig mutatnak. Az ilyen apolitikus humor is előbbre viszi a dolgokat, az elmaradottabb rétegeknél ezzel is lehet agitálni." (Ugyancsak Takács idézett tanulmányában.)

1956-ra a Ludas Matyi újra nyitottabb orgánummá vált, s jóllehet továbbra is tudósításokat közölt hasábjain a Wilhelm Pieck Vagongyárból vagy a nagyberki Győző téeszéből, s változatlanul állandó rovatot tartott fenn a bürokrácia elleni harc számára, mégis új témák és új szerzők lepték el a lapot. Tekintélyes szépírók, mint Illyés Gyula, Kónya Lajos és Örkény István (akinek A költészet hatalmáról című klasszikus írása itt jelent meg először), ifjú irodalmárok (pl. Rubin Szilárd), agilis új humoristák (Peterdi Pál, Somogyi Pál, Szilágyi György, az utóbb rejtvéynagyasszonnyá deklasszálódó Kun Erzsébet, és a fiatal színész, Rozsos István), meg az elkövetkező évtizedek jellegzetes írói-közszereplői: Fehér Klára, Boldizsár Iván, Bajor Nagy Ernő. S a Ludas Matyinál kapott többszörösen is meghálált menedéket az elveszített 1954-es berni világ bajnoki döntő egyetlen áldozata, minden idők legműveltebb sportújságírója, a kikezdehetetlenül tisztességes Feleki László is.

Paradox, ám nagyon is érthető módon, ahogy lazult a hatalmi kontroll, úgy kezdett a szerzők figyelme újfent a politika világa felé fordulni. A személyi kultusz abszurditása, a bemagolt szólamokkal való leszámolás ("Most el kell felejtennem, amit eddig tanultam" - mondja egy papagáj az egyik 1956-os karikatúrán) vált lassan kiemelt témává, habár az orgánum csak érezhető késéssel követte az év nyarán látványosan felgyorsult fejleményeket. (A Ludas naprakészségéről leginkább az utóbb vicclapban és közbeszédben egyaránt élvvel tárgyalt ún. gebinjelenség korai észlelése tanúskodott ekkoriban.) Olyannyira, hogy amikor október közepén elvi jelentőségű szerkesztőségi cikket közöltek a "kritika és a kritizálás" kérdéséről, az sem valamely aktuális politikai kérdésben foglalt állást, hanem csak A szabin nők elrablása című szórakoztató tinglitanglit védte meg B. Nagy László igaztalannak és bántónak ítélt hírlapi bírálatával szemben. Mi több, az október 25-i dátumú, nyilvánvalóan napokkal korábban szerkesztett lapszámban is csak egy óvatoskodó gondolatmenettel találkozhatott az olvasó, amely a bűn és a hiba fogalmain mélézött. Várnai György rajzán pedig, amely három, gondoktól elgyötört miniszterelnököt ábrázolt, a Szuezi térsége fölé görnyedő angol s az Algéria mappáját vizslató francia kormányfő mellett harmadikként Hegedűs Andrást találhatta a szobordöntésből és utcai harcokból pillanatokra kiszakadt korabeli lapvásárló, amint a Magyarországra hazatelepült Páger Antal képén mereng bőszen szemöldökráncolás közepette. A Ludas végképp lemaradt az eseményektől, s ennél végzetesebb szatirikus élclappal csak egyetlen dolog

történhet: ha hivatalos lappá miskárolják. A Ludas Matyi mindkét szörnyűségnek áldozatául esett, s így szinte megváltást jelenthetett az a féléves pauza, amíg - oly sok más orgánumhoz hasonlóan - szüneteltetni kényszerült működését. Ámde a lap munkatársai tanultak a leckéből, s amikor 1957. február 21-én a pragmatikus Tabi László irányítása alatt újra megjelent a Ludas, a címlapon a nádpálcás Fazekas Mihályt ábrázolták, amint szemrehányást tesz Matyinak rossz feleleteiért, mire a meakulpázó válasz így hangzott: "Tanító bácsi kérem, sügtak!"

László Ferenc